

نقشه کاشانی‌ها به پایتخت گره خورد

■ موضوع: فرش‌های ابریشمی گل‌برجسته
■ ویژگی: فرش‌های نفیس ابریشمی در سال‌های پایانی دوران قاجار در پایتخت بافته شدند

در مقاطع مختلف تاریخی در تهران فرش‌هایی بافته می‌شد. در میان این دوره‌های تاریخی، در دوره‌ای شاهد بافته‌شدن فرش‌های گل‌برجسته ابریشمی در تهران بوده‌ایم. تورج ژوله می‌گوید: «بافت فرش‌های ابریشمی گل‌برجسته در تهران به دوران قاجار برمی‌گردد. به عبارت دقیق‌تر، در یک دوره ۴۰ ساله، به‌ویژه در سال‌های پایانی حکومت ناصرالدین‌شاه، یعنی از سال ۱۲۶۰ قمری تا ۱۳۰۰، قالی‌هایی به سبک و سیاق فرش‌های ابریشمی یا به اصطلاح فرش‌های گل‌برجسته در کارگاه‌های تهران بافته و وارد بازار شد. ریشه و تبار این فرش‌های گل‌برجسته که در اصطلاح بازار «سوف» نام داشتند، به کاشان برمی‌گشت و در کاشان نیز به همین نام معروف بودند. نمونه‌هایی از فرش‌های ابریشمی گل‌برجسته دوران قاجار هنوز وجود دارد که ویژگی‌های آنها از نمونه‌های مشابهی که در کاشان بافته می‌شد قابل تفکیک است.»

ژوله ادامه می‌دهد: «قالی‌های ابریشمی گل‌برجسته در ۴۰ سال پایانی دوره قاجار به مقدار نسبتاً زیاد بافته شد و نمونه‌هایشان وجود دارد. نقشه‌ها و طرح‌های این فرش‌ها از کاشان به تهران می‌آمد و در کارگاه‌های تهران بافته می‌شد. به همین دلیل کارشناسان فرش پس از بازدید از این فرش‌های گل‌برجسته تردید می‌کنند که این قالی بافته تهران دوره قاجار است یا کاشان دوره قاجار. تنها وجه تمایز و تفاوت میان قالی‌های گل‌برجسته تهران با نمونه‌های کاشانی آنها، در نوع گره است. بافته‌های تهران از گره‌های متقارن در بافت این فرش‌ها استفاده می‌کردند؛ اما بافته‌های کاشانی با گره‌های نامتقارن فرش می‌بافتند.»

زن ارمنی در حال بافتن قالی فرش، سال ۱۳۰۸

■ نام: قالی ارمنی باف
■ ویژگی: بافت قالی غیرارمنی در تهران

۲ نوع قالی غیرارمنی در تهران بافته می‌شد؛ یکی قالی ارمنی باف و دیگری یهودی‌باف. تا حدود ۴۰ سال قبل، بافت قالی‌های ارمنی در مناطق شهری تهران از جمله محله مجیدیه، گرگان و... رونق داشت و مشهور بود؛ اما اکنون سنت بافت این نوع قالی فراموش شده و تنها در تعداد محدودی از خانه‌های ارامنه ساکن در این محله‌ها هنوز می‌توان نشانی از آن یافت که از بزرگان و نسل‌های قبل به یادگار مانده است. قالی‌های اصفهان یا آذربایجان غربی هم

انگلیسی‌ها در جست‌وجوی قالی ارمنی باف

به ارمنی‌باف شهرت داشته و قالی ارمنی هم به آنها می‌گفتند.

هویک میناسیان، محقق، نویسنده و از ساکنان محله مجیدیه، در این باره می‌گوید: «هنر قالی‌بافی ارامنه با کوچ اجباری آنها به ایران، به تهران راه پیدا کرد. ارامنه روستانشین پشم‌گوسفند را که ماده اساسی قالی‌بافی است، به صورت سنتی ربوده و با آن مواد گیاهی رنگزای طبیعی، رنگ می‌کردند و با آن قالی می‌بافتند. بارها سیاحان و محققان انگلیسی و آمریکایی در روستاهای ارمنی‌نشین به جست‌وجو پرداختند و قالی ارمنی‌باف را از نظر نقش و طرح، هماهنگی نقش و رنگ و مرغوبیت جنس الیاف

تمجید کردند. در دوران شاه‌عباس هنر قالی ایران به اوج خود رسید. در آن زمان به سفارش دولت لهستان قالی‌هایی مشهور به پولونز طراحی و بافته شد که به عقیده مانیا قازاریان در کتاب «قالی ارمنی»، توسط طراحان ارمنی به سبک «باروک» انجام شده است. این هنرمندان چون در تهران دیگر گوسفندی برای تأمین نخ پشمی مورد استفاده قالی‌بافی نداشتند، به کارهای صنعتی دیگر روی آوردند و به تدریج هنر قالی‌بافی فراموش شد و اکنون از قالی‌بافان ارمنی قدیمی تنها نام‌شان و تعدادی از آثارشان به جای مانده است. در آن دوران این نوع فرش و قالی سهم بسزایی در پیشرفت اقتصادی تهران و کشور داشت.»

■ موضوع: قالی ورامین
■ ویژگی: تأثیر سیاست‌های قاجار و حضور عشایر بر فرش تهران

دوره قاجار دوره توجه به عشایر بود و بسیاری از سران عشایر در دارالخلافه قجری در رفت‌وآمد بودند و پست و مقامی داشتند؛ همین موضوع در توسعه فرش‌بافی این دوره بسیار مؤثر بود.

با ورود سران عشایر به دارالخلافه تهران، آنها همراه با خانواده، اقوام و خویشان خود راهی این دیار شدند و از آنجا که نمی‌توانستند در تهران ساکن شوند، جلگه حاصلخیز و ورامین در نزدیکی تهران را انتخاب کردند. تورج ژوله، محقق و پژوهشگر فرش دستیاف ایران، در این باره می‌گوید: «وقتی می‌خواهیم فرش تهران را بررسی کنیم، نمی‌توانیم محدوده منطقه‌ای و ورامین را نادیده بگیریم؛

حضور عشایر در دارالخلافه و طرح تیره ظل‌السلطان

تهران نیز بی‌تأثیر نبود. بسیاری از قالی‌بافان ورامینی سفارش‌هایشان را از تهران می‌گرفتند و به این ترتیب قالی‌های سفارشی نفیسی بافته شد.

از مشخصه‌های اصلی فرش ورامین می‌توان به طرح‌های هندسی و تکرار در آنها اشاره کرد که جلوه زیبا و خاصی به این دستیافته‌ها داده است. شاید به‌خاطر وجود سنت کوچ‌نشینی باشد که این قالی‌ها معمولاً تیره‌اند. رنگ‌های قرمز تیره و قهوه‌ای تیره بر زمینه خاکی یا آبی تیره در فرش ورامین خودنمایی می‌کنند. طرح‌ها و نقش‌های ورامین را با نام‌هایی همچون پاشتری، شاه‌عباسی، طرح ظل‌السلطان، طرح حوضی، طرح لچک تریج و قلم مشکی می‌شناسند. اما شاخص اصلی این فرش طرح میناخانی است که بسیار پرطرفدار است و به ثبت ملی نیز رسیده است؛ همین باعث شده که فرش‌های جلگه حاصلخیز تهران، یعنی ورامین، به فرش میناخانی نیز شهره باشند.

طرح میناخانی فرش ورامین

فرش شاه‌عباسی ورامین